

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет іноземних мов
Кафедра англійської філології

«Допущено до захисту»

Завідувач кафедри

_____ Зоренко І.С.

«_____» _____ 2023 р.

Реєстраційний №

«_____» _____ 2023 р.

АНГЛІЙСЬКЕ ПРОСТЕ РЕЧЕННЯ В ДІАХРОНІЧНОМУ АСПЕКТІ (З РОЗРОБКОЮ КОМПЛЕКСУ ЗАВДАНЬ ДЛЯ ПРОФІЛЬНОЇ ШКОЛИ)

Кваліфікаційна робота
студентки групи ЗАМм-22
ступінь вищої освіти: магістр
спеціальності 014.021 Середня освіта
(Англійська мова і література)
Трофімової Лариси Іванівни

Керівник: кандидат філологічних
наук, доцент
Клименко Ірина Михайлівна

Оцінка:

Національна шкала _____

Шкала ECTS _____ Кількість балів _____

Голова ЕК _____

Члени ЕК _____

_____
_____
_____

ЗАПЕВНЕННЯ

Я, Трофімова Л.І., розумію і підтримую політику Криворізького державного педагогічного університету з академічної доброчесності. Запевняю, що ця кваліфікаційна робота виконана самостійно, не містить академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації. Я не надавав(ла) і не одержував(ла) недозволену допомогу під час підготовки цієї роботи. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають покликання на відповідне джерело. Із чинним Положенням про запобігання та виявлення академічного плагіату в роботах здобувачів вищої освіти Криворізького державного педагогічного університету ознайомлений(а). Чітко усвідомлюю, що в разі виявлення у кваліфікаційній роботі порушення академічної доброчесності робота не допускається до захисту або оцінюється незадовільно.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ПРОСТЕ РЕЧЕННЯ В ДАВНЬОАНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ	7
1.1. Структурний синтетизм простого речення.....	7
1.2. Типи простих речень	12
1.3. Базові структури простих речень	15
Висновки до розділу 1	22
РОЗДІЛ 2. ПРОСТЕ РЕЧЕННЯ В СЕРЕДНЬОМУ ТА РАННЬОМУ НОВОМУ ПЕРІОДАХ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ	24
2.1. Зміни функціонального навантаження порядку слів.....	24
2.2. Розвиток типів простого речення	29
2.3. Розвиток базових структур простого речення	35
2.4. Комплекс завдань до вивчення англійського речення в історичному аспекті.....	45
Висновки до розділу 2	48
ВИСНОВОК	51
СПИСОК СКОРОЧЕНЬ	53
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	54

ВСТУП

Дана кваліфікаційна робота присвячена вивченню англійського простого речення в діахронічному аспекті, який передбачає розгляд різних сторін синтаксису в процесі його розвитку, що сприяє активізації мовних компетенцій тих, хто навчається, щодо змін синтаксичних категорій в англійській мові впродовж її історії.

Мовний розвиток може бути обумовлений функціонуванням мови в соціальному середовищі, що змінюється, впливами на структуру мови людської свідомості, пристосуванням мовної структури до можливостей людини, до інших структур. Він може спричинятися властивостями самої мови, коли зміни мовних одиниць та категорій пртікають спонтанно.

Мовні зміни на рівні граматики, у синтаксисі зокрема, не такі явні, як, наприклад, у лексиці. Вони спостерігаються, стають очевидними тільки з плином часу. Кожне нове явище в синтаксисі виникає на базі вже існуючих й обумовлене наявними системними зв'язками та відношеннями, тобто самою мовою, її структурними можливостями.

Питання розвитку англійської мови, її синтаксичної будови зокрема, привертали увагу багатьох вітчизняних та зарубіжних лінгвістів, що узагальнено в працях Б.С.Хаймовича, Л.Г.Верби, В.В.Євченко, Г.Суїта, Ч.Барбера та багатьох інших.

Недостатня вивченість аспектів синтаксису в історичному ракурсі (його одиниць, моделей) визначає **актуальність** даного дослідження й обумовлює вибір теми роботи.

Мета дослідження – виявити особливості історичного розвитку англійського простого речення як конструктивної синтаксичної одиниці.

Виходячи з мети, ми поставили такі **завдання**:

- дослідити особливості структурного синтетизму в давньоанглійському простому реченні;
- виявити моделі побудови простих речень в давній англійській мові, їх підтипи – неповні, безособові, спонукальні;
- проаналізувати зміни функціонального навантаження порядку слів, розвиток типів та базових структур простих речень середнього та раннього нового періоду англійської мови;
- розробити комплекс завдань до вивчення простого речення в діяхронічному аспекті.

Об'єкт дослідження – просте речення англійської мови різних періодів її історії.

Предмет – історичний розвиток різних аспектів простого англійського речення.

Застосовані були такі **методи** дослідження: метод аналізу наукової літератури, порівняльно-діяхронічний метод, методи синтаксичного аналізу, аналіз за безпосередніми складниками.

Матеріалом дослідження стали прості речення, добрані із історичних глосаріїв, що містять англомовні тексти різних епох.

Теоретична значущість роботи полягає у розробці окремих аспектів англійського синтаксису, історії мови.

Практична цінність - у можливості використання матеріалів дослідження у практичному курсі англійської мови, у спецкурсах з історії мови та граматики.

Робота **складається** із вступу, двох розділів, висновків, списку скорочень, списку використаної літератури.

У вступі обґрунтовується актуальність теми, визначаються мета, завдання, об'єкт, предмет, методи дослідження, доводиться теоретична та практична значущість роботи.

У першому розділі аналізуються аспекти простого речення в давній період розвитку англійської мови – структурний синтетизм, типи та базові структури речень.

У другому розділі розглядаються зміни в порядку слів, розвиток типів простих та базових структур речень у середній та ранній новий періоди історії мови, пропонується комплекс завдань до вивчення теми.

У висновках описані результати дослідження, намічені перспективи подальшої роботи.

Обсяг роботи – 53 сторінки. Використані джерела – 43 позиції.

РОЗДІЛ 1. ПРОСТЕ РЕЧЕННЯ В ДАВНЬОАНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Синтаксис є складовою частиною граматики, в якій формулюються правила будови його структурних одиниць – сполучень слів та речень зі специфічними відношеннями всередині них [2; 8; 24]. Даний розділ присвячений дослідженню простого давньоанглійського речення, його особливостей щодо порядку слів, базових структур та типів.

1.1. Структурний синтетизм простого речення

Давньоанглійському (ДА) простому реченню був властивий структурний синтетизм як особлива типологічна риса, яка проявляється у відносно вільному розташування компонентів. У лінгвістиці вважається, що синтетизм являє собою більш архаїчне явище, ніж аналітизм, і, що більшість мов розвивається саме в напрямку від синтетизма до аналітизма [5, с. 281].

Щодо засобів передачі міжслівних відносин у синтаксисі в давньоанглійській мові, то це була флексія. Оскільки граматичне оформлення слова було таким чином зрозуміле, його відношення до інших слів було досить чітким, незалежно від розташування структурних одиниць у реченні. Тому порядок слів у давньоанглійському реченні був відносно вільним. Він визначався не так граматиною, скільки змістом виразу: головні члени речення йшли відносно один до одного й до інших членів у реченні залежно від комунікативної або стилістичної задачі. Так, порядок слів у ДА стояв не на першому місці, а був другорядним як засіб у плані синтаксичних зв'язків [22, с. 20].

Слід пам'ятати, говорячи про вільний порядок слів для давньоанглійського періоду, що йдеться головним чином про принципову можливість вільного розташування граматично оформлених одиниць

усередині речення. Бо в кожному конкретному випадку реалізуються лише якісь елементи цієї потенційної можливості, тоді як загалом уже в цей період у розповідних реченнях переважає прямий порядок слів у групі <підмет + присудок>.

У розповідних двоскладових реченнях переважає прямий порядок слів, тобто такий, при якому підмет передує присудку. Прямий порядок слів (П + Пр) зустрічається і в реченнях, що починаються з підмета, і в реченнях, що починаються з якогось другорядного члена, наприклад (добрані приклади дещо скорочені та адаптовані для зручності аналізу [16; 37; 41]):

Ic hit hē zehāte.

Я тобі наказую.

Eadwerd man forrēdde and syððan ācwealde.

Едварду винесли вирок, потім убили.

Зворотний порядок слів завжди викликається постановкою на перше місце у реченні прислівників часу *hā*, *nū*, *honne*, прислівників місця *hær*, *hēr*, а також негативної частки *ne*:

Nū synt zeħreade ħeznas mīne, zeonze zūħrincas.

Тепер налякані мої слуги, молоді воїни.

Dær wāeron bollan stēape boren.

Туди були принесені високі келехи.

Існують також групи дієслів, які часто виступають у початковій позиції. Це дієслова з медіальним значенням [30, с. 221], а також дієслова *wesan* (*bēon*) та *habban*:

Gesæt him ħa sē hālza.

Сидів той святий.

Дослідники відзначають також, що зворотний порядок слів може пояснюватися і суто стилістичними причинами [16; 25]: таке розташування головних членів застосовується тоді, коли у реченні вводиться нова лінія оповіді (новий підмет):

hī hæfdon þa hēora stemn zesetenne ond hiora mete zenotundne; ond wæs sē cunz on fære.

Вони поставили свої кораблі та з'їли припасы; а той король йшов туди.

Слід зазначити рухливість першого елемента складного присудка (як іменного, і дієслівного), який у поширеному реченні зазвичай відділений від другої частини іншими членами речення і легко виноситься на перше місце в реченні:

Hæfde cuning his fierd on tū tōnumen.

Король поділив своє військо надвоє.

У ДА у ряді випадків виступає синтетичний порядок слів, при якому дієслово в особовій формі стоїть на останньому місці в реченні. Такий порядок слів характерний головним чином для підрядних речень. У простому реченні він зустрічається рідко [13; 18]. При цьому у реченні створюється дистантне розташування головних членів речення:

hæs ymb h̄rēo niht æh̄elred cuningz ond ælfred his broh̄ur h̄ær micle fierd to Readingum zelæddon.

Приблизно через три дні король Етеред і його брат Альфред привели в Редінг велике військо.

Дистантне розташування синтаксично зв'язаних між собою елементів характерне не тільки для головних членів речення. Другорядні члени також можуть значно відстояти від того члена речення, до якого вони відносяться.

Прямий додаток може бути відділений від дієслова іншими членами, коли він виступає в препозиції у відношенні до перехідного дієслова.

He hīne sōna tō hære abudissan.

Вони привели його до абатиси.

Прикладка може стояти віддалено від іменника, до котрого вона відноситься.

Hæleþ insæton, heznas wlitize.

Воїни сиділи, слуги прекрасні.

Частим випадком дистантного розташування в ДА є відділення прийменника від імені та предикативних членів від дієслова-зв'язки.

Bær wæs micel wæl zeslæzen on zehwæhre hond.

Там було вбито багато воїнів з обох сторін.

До кінця періоду спостерігається тенденція до прямого порядку слів, а синтаксично пов'язані між собою елементи тяжіють до контактного розташування.

Особливий порядок слів був властивий питальним реченням у ДА. Питальне речення цього періоду будується за допомогою запитального займенника або прислівника та інверсії для спеціальних питань або за допомогою тільки інверсії для загального питання [16, с.119]:

Hwā is sē man?

Хто ця людина?

Zehyrst hū hā word?

Чи ти чув ті слова?

Hwæt і *hwā* у складі запитань мають свої функції, коли *hwa* належить до осіб, а *hwæt* – до предметів. Для цих займенників характерне поєднання з родовим відмінком іменника:

Hwæt suna hæfd he?

Що за синів мав він?

Спеціальне питання в ДА також широко вводилося питальним займенником *hwylc* (*hwilc*). Цей займенник вживається переважно атрибутивно зі значенням «який, якої властивості», але може вживатися і субстантивно, коли воно передає значення «який» (при виборі з кількох осіб або предметів):

Hwyle is min mōdor?

Яка моя мати?

Запитальний розділовий займенник *hwæþer* «який з двох» використовується в ДА часто і відноситься зазвичай до особи:

Hwæþer þara twēzra ...?

Який із двох..?

Як видно з останнього прикладу, у тому випадку, коли питальне слово входило до складу підмета, інверсія була відсутня (як і в сучасній мові).

У запитальних реченнях зустрічалися як випадки повної інверсії (коли присудок був простим), так і часткова інверсія з дієслівним складним присудком:

Hwæt sceal ic sinzan?

Що я маю заспівати?

Крім запитальних займенників, у спеціальному питанні широко представлені й запитальні прислівники:

hwær 'де',

hwanne 'коли',

hwæder 'куди',

hwonan 'звідки',

hwu 'чому',

hī 'як'.

Після запитальних прислівників теж може виступати інверсія як відхилення від більш розповсюдженого розташування компонентів.

1.2. Типи простих речень

У даному підрозділі ми розглянемо деякі типи протих речень, які є цікавими з історичної точки зору і які мали відмітні риси в ДА.

- Односкладні речення. Крім двоскладних речень у давньоанглійській існує два типи односкладних речень з особовою формою дієслова в якості основи, що виступає без підмета [14, с. 83]. Це так звані безособові речення та наказові речення. Проаналізуємо їх детально.

Безособові речення. Ряд дієслів у давньоанглійській можуть утворювати речення без підмета. Це – дієслова на позначення внутрішнього фізичного або психічного стану особи, типу українських «Мені боляче», «Мені хочеться їсти». У давньонеанглійській, як і в українській мові, у реченнях такого типу відсутній підмет. Речення зазвичай починається з додатка, вираженого займенником або, рідше, іменником, що позначає ту особу, чий стан описується в реченні:

Hine ĥyrste hwylum and hwylum hingrode.

Йому, бувало, хотілося пити, а, бувало, їсти.

Очевидно, ці речення не є за змістом безособовими, оскільки дієслово в них завжди співвідноситься з персоною, яка, представлена в структурі речення, але не є підметом, а додатком.

Враховуючи цю розбіжність між планом змісту і планом вираження, правильніше було б називати їх безпідметовими особово-об'єктними односкладними реченнями.

В односкладних особово-об'єктних реченнях додаток особи зазвичай виражається особовим займенником (або іменником) у знахідному або давальному відмінку:

... and h̄æs ūs ne scamaĥ nā.

... і нам анітрохи не соромно.

У зв'язку з більшою, ніж у займенників, нечіткістю відмінкових форм у іменника в давньоанглійській в окремих випадках перед дієсловами цієї семантики виступає іменник, що збігається за формою з називним відмінком:

Hæleĥ langode hwonne h̄ie of nearwe stæppan mōsten.

Люди чекали часу, коли зможуть скинути ярмо.

Це створювало передумови для сприйняття даних форм як підметів.

Головний член особово-об'єктних односкладних речень виражається, як правило, дієсловом у формі третьої особи однини. Однак його структура може бути і більш складною: він може бути виражений дієслівною зв'язкою *to be* і прикметником або іменником як предикативним членом або видовим (або модальним) дієсловом з інфінітивом. При цьому значення та оформлення основних структурних елементів речення не змінюється:

Him wæs manna ĥearf.

Він потребував людей.

Наказові речення. Наказові речення в давньоанглійській будувалися на основі дієслова у наказовому способі і, таким чином, мали дві форми, об'єднані в межах морфологічної парадигми [26, с. 99]: форму однини та форму множини:

Beoĥ zē on s̄ælum.

Будьте щасливими.

Що стосується синтаксичної форми головного члена наказових речень, то він міг виступати як простий або іменний складний присудок.

У складі наказових речень часто могли виступати особові займенники другої особи (в однині або в множині). Однак наявність їх не змінює характеру структури всього речення, бо вони не мають синтаксичного статусу підмета і розглядаються як звертання:

Bū on sǣlum wes, zold-wine zutena.

Будь щасливий, добрий князю.

Доказом цього є можливість вживання їх, поряд із звертанням, вираженим іменником, для позначення однієї й тієї ж особи, а також можливість їх опущення без зміни структурної цілісності та комунікативної закінченості речення.

- Неповні речення. Давньоанглійські речення всіх трьох основних базових структур могли виступати як неповні. При цьому найчастіше опускався підмет, оскільки особова форма дієслова досить чітко вказувала на особу та число [22, с. 216]:

Uton besettan ūrne hiht.

Зовні наказав помістити бика.

У реченнях, побудованих на основі безособових дієслів типу *snīwan* 'йти (про сніг)', *frēosan* 'морозити' тощо, часто відсутній безособовий підмет *hit*:

Da swōm h̄ær micel snāw.

Тоді там пішов сильний сніг.

Заперечні речення. Заперечні речення в ДА могли мати у своєму складі кілька негативних елементів. Така побудова називається полінегативною [13, с. 71]. Вона характерна для всіх давніх германських мов.

Bās ilce nāfre ne dei ne niht ...

Вони не припиняють ні вночі, ні вдень ...

Полізаперечність речення в ДА утворювалася шляхом поєднання негативної частки *ne* і негативного займенника, негативного прислівника або негативного сполучника:

Fōr ne wāren nāfre nan men swā rīned.

Раніше ніколи не було людей таких змучених.

Полізаперечна будова зустрічалися поряд із реченнями з одним запереченням (негативною часткою *ne* або негативними займенником або прислівником):

h̄cēt is h̄at nān man don ōhere.

Це означає, що жодна людина не створює іншої.

1.3. Базові структури простих речень

Як в англійській мові взагалі, у системі ДА простих речень, маються двоскладові та односкладові речення. Двоскладові речення можуть бути репрезентовані у вигляді базових структур, що включають лише постійні члени, тобто ті, які формують граматичну та значеннєву спаяність речення [31; 34; 35]. Таких базових структур три: П-Пр (підмет-присудок), П-Пр-Д (підмет-присудок-додаток), П-Пр-Пч (підмет-присудок-предикативний член). Ці три основних типи простих двоскладових речень різняться залежно від типу присудка та його сполучуваної потенції.

У базову структуру П-Пр-Д включаються дієслова, що керують додатками – прямими або непрямыми. Обидва ці типи додатків є обов'язковими у реченні, бо створюють структурну та смислову завершеність дієслівного сполучення.

У базову структуру П-Пр входять неперехідні дієслова, котрим зв'язок з об'єктом-референтом не характерний. У структуру П-Пр-Пч входять дієслова-зв'язки, для котрих обов'язковим є наявність предикативного члена. Розглянемо базові структури простого речення детально.

Базова структура П-Пр. В основі цієї структури лежить сутність дієслова-присудка: він тут завжди представлений інтранзитивним дієсловом, для котрого не характерний зв'язок з об'єктом.

Ця базова структура має три підвиди [8, с. 253]:

Підвид 1. Сюди входять речення з особовим підметом, тобто ті, у яких підмет має референтну співвіднесеність із предметом чи особою.

Підвид 2. Підмет речення є безособовим, тобто не має референтної співвіднесеності з предметом або особою.

Підвид 3. У цьому варіанті наявна інверсії головних членів та десемантизованого *hær* у початковій позиції.

Непоширене речення першого підвиду зустрічається головним чином поетичних творах:

Wedercandel swearc, windas wēoxan.

Сонце потемніло, вітри сильно задули.

Розширення структури досягається поширенням підмета означеннями або прикладками:

... se zræza mæw wælzsfre wand.

... сіра чайка кровожерно вилая.

Hæleĥ insæton, ĥeznas wlitize.

Воїни сиділи, слуги прекрасні.

У першому підвиді структури П-Пр дієслово може мати медіальне значення [30, с. 221]. У цьому випадку неперехідне дієслово (найчастіше

дієслово руху) керує давальним відмінком особового займенника. Це так званий давальний етичний [30, с. 86]:

... *and ferde se sunz him hām.*

... і поїхав собі той король додому.

Давальний відмінок займенника не виконує ролі самостійного члена речення, лише вказує на медіальне значення дієслова. За функцією він дорівнює знахідному відмінку в зворотних конструкціях. Відмінність полягає в тому, що давальний відмінок стоїть після неперехідних дієслів і тому не повертає дію на суб'єкт, що характерно для знахідного рефлексивного [6; 27]. Таким чином, займенник, що виступає при неперехідних дієсловах (руху), не має статусу самостійного члена речення, а є синтаксичним показником медіального значення дієслова.

Другий підвид базової структури П-Пр. Якщо підмет не має референтної співвіднесеності з предметом чи особою, він реперзентиється займенником 3-ї особи однини середнього роду *hit*. У цьому випадку речення є двоскладовим за формою та безособовим за змістом.

Безособове оформлення двоскладових речень структури П-Пр характерне для певних семантичних груп дієслів, а саме:

- для дієслів на позначення стихій:

Hit hazolode seofon niht.

Сім ночей йшов град.

Безособове оформлення такого роду було характерне для наступних дієслів:

frēosan морозити,

hazalian йти (про град),

slītan морозити,

snīwan йти (про сніг),

hāwian відтавати,

wederian змінюватися (про погодні умови).

- для дієслів на позначення світлових та сезонних змін:

līhtan розсвітати,

ǣfenlæscan вечеріти,

ǣfnian вечеріти,

frum-lyhtan світати,

sumerlāscan починатися (про літо),

winterlāican починатися (про зиму),

dæzian починатися (про день).

Hit dæzian onzan.

Почало світати.

Слід зазначити, що речення цієї структури можуть варіювати з неповними реченнями, тобто підмет *hit* в них може опускатися.

Третій підвид базової структури П-Пр. Дослідники відзначають, що у давньоанглійській вже існує десемантизоване *hær* у початковій позиції в реченні [13; 41]. Передбачається, що на відміну від прислівника *hær* воно мало короткий голосний:

Ɔær wæron on hǣm carcerne eahta and fēowertig wera.

Було в тій в'язниці сорок вісім чоловік.

Ɔær wæron maniz scipu.

Там було багато кораблів.

Речення цього підвиду у давньоанглійській ще не складають окрему структуру. Це пояснюється тим, що прямий порядок слів ще є нормою, тому інверсія не сприймаються як самостійний тип побудови.

У структурі П-Пр-Д дієслово виступає завжди в поєднанні з додатком, прямим або непрямим. Залежно від граматичної сполучуваності дієслова цю структуру можна поділити на три підвиди:

Підвид 1. П-Пр-Д(1) – структура з прямим додатком.

Підвид 2. П-Пр-Д(2) – модель з непрямим додатком.

Підвид 3. П-Пр-Д-Д – модель з двома додатками.

Перший підвид структури П-Пр-Д. Речення, побудовані за структурою П-Пр-Д(1) широко представлені в давньоанглійській мові. Слід зазначити, однак, що в чистому вигляді (без факультативних членів) вони майже ніколи не зустрічаються:

Hie zefliemdon h̄one here ond zeweorc ābr̄æcon.

Вони розбили те військо та зруйнували ту фортецю.

Цей варіант моделі поєднує речення з дієсловами ширшої чи вужчої семантики. У ряді випадків поєднання дієслова і додатка носить більш граматизований характер:

... h̄ie hæfdon eze.

... вони боялися.

До цього типу побудови відносяться і речення зі складним додатком (тобто з додатком, вираженим конструкціями «accusative cum infinitivo» або «accusative cum participio» [30, с. 5]):

Is ne hyrde h̄on cymlicor c̄eol zehlandenne heāh̄zestreonum.

Я ніколи не чув, щоб такий прекрасний корабель був завантажений дорогоцінностями.

Другий підвид базової структури П-Пр-Д. Оскільки перехідність/неперехідність у давньоанглійській є семантико-морфологічною категорією дієслова, неперехідне дієслово має таку ж обов'язкову сполучність з об'єктом (непрямим додатком), як і перехідне дієслово. Саме

тому неперехідні дієслова, що поєднуються з непрямим додатком, входять до тричленної структури речення. Наприклад:

He fæznode his tōcymes.

Він зрадив його приходу.

Непрямий додаток в давньоанглійській мові передається найчастіше формою давального відмінка (з прийменником або без прийменника), рідше формою родового відмінка або знахідного з прийменником [41, с. 51].

У реченнях, побудованих за структурою П-Пр-Д(2) у більшості випадків присутні факультативні члени: означення, обставина, рідше додаток:

Nū wīzlas stunte men menizfealde wīzelunz on ĥissum dæze.

Тепер роблять дурні люди в цей день численні передбачення.

Третій підвид структури П-Пр-Д(Д). Давньоанглійське дієслово могло керувати відразу двома відмінковими формами, а, отже, двома додатками. Найчастіше однією з форм був знахідний відмінок, тобто прямий додаток. Другим був непрямий додаток у формі давального або родового відмінків:

Nim ĥā sē hālgā ĥanc zesæzde.

Тоді йому той святий подякував.

Однак можливе поєднання двох непрямих або двох прямих додатків:

Hīz hine acsodon zæ bigspell.

Вони його розпитали про цю історію.

У базовій структурі П-Пр-Д дієслово не має самостійного статусу на рівні членів речення. Воно входить до іменного присудка та лише передає збереження ознаки.

Виділення цієї базової структури засноване, як і в попередніх випадках, на особливостях дієслівної комбінації. В даному випадку як

дієслова-зв'язки виступають дієслова широкої семантики, які вимагають уточнення за допомогою предикативного члена. Предикативний член синтаксично підпорядкований головному члену – дієслову-зв'язці, тому в даній структурі виражені два типи зв'язку: предикативний – між підметом й іменним складовим присудком в цілому, і підрядний – між дієсловом-зв'язкою і предикативним членом [26, с. 101-102]. Через значну лексичну спустошеність дієслова-зв'язки предикатив тісно з ним зв'язаний в єдиний член речення.

Таким чином, структура П-Пр-Пч відрізняється від структури П-Пр-Д (яка також включає два підтипи синтаксичного зв'язку – підметово-присудковий і субординативний, між додатком і присудком) семантикою дієслова, що виступає в особовій формі, типом дієслівного керування (керування додатком або предикативним членом), а також ступенем синтаксичної спаяності між дієсловом в особовій формі та наступним синтаксичним елементом:

Bā wāron hie mid metelūeste zewāzde.

Тоді були вони засмучені відсутністю їжі.

Bā hē hāer tō zefaren wæs.

Тоді він туди приїхав.

Як доводять приклади, структура П-Пр-Пч передає більше значень, ніж у сучасній англійській мові, а саме;

- значення ознаки, стану (*wurdon acolmōde*);
- значення пасиву (*wāron zewāzde*);
- значення завершеної (перфектної) дії (у разі поєднання *bēon* з дієприкметником II від неперехідних дієслів – *wæs zefaren*);
- значення тривалої, не обмеженої у часі дії (у разі поєднання зв'язки *to be* з дієприкметником I від перехідних чи неперехідних дієслів (*is wyrceŋd*)).

Факультативними членами даної структури є прийменниковий додаток, означення та обставина. Їх застосування приводить до розширення базової структури.

Висновки до розділу 1

Система простих речень у давньоанглійській характеризується рядом особливостей, які тісно пов'язані зі специфікою будови англійської мови цього часу. Англійська мова у даний період – мова переважно синтетичного ладу, тобто основні граматичні відносини у ній передаються за допомогою флексій. Цим пояснюються такі особливості синтаксичної побудови давніх речень:

- відносно вільний порядок розташування членів речення, членів словосполучення та граматичних сполучень слів (наприклад прийменника та іменника або займенника);
- переважання керування та узгодження як способів передачі синтаксичних відносин;
- велике в порівнянні з сучасною англійською мовою функціональне навантаження дієслова, тому що особова форма дієслова могла створювати речення, виступаючи самостійно (односкладові речення та неповні безпідметові речення).

Для англійської мови у давньоанглійський період характерна також недостатня диференційованість способів оформлення цілого ряду граматичних значень. Звідси впливає ще дві особливості простих речень:

- передача великої кількості граматичних значень синтаксичним шляхом (пасив, перфект, значення тривалості);

- значна варіативність у структурі простих речень (можливість будови безособових речень з підметом *hit* і без нього, можливість пропуску підмета в будь-якому двоскладовому реченні).

Свої особливості побудови в давньоанглійській мові мають односкладні безособові (безпідметні) та спонукальні речення, а також неповні речення з опущенням підмета. Заперечним реченням була властива полізаперечність – можливість застосування декількох заперечних часток або заперечних слів.

У давній англійській мові просте речення поділяється на підвиди з різними базовими структурами (або моделями) – П-Пр (підмет-присудок), П-Пр-Д (підмет-присудок-додаток), П.Пр-Пч (підмет-присудок-предикативний член).

РОЗДІЛ 2. ПРОСТЕ РЕЧЕННЯ В СЕРЕДНЬОМУ ТА РАННЬОМУ НОВОМУ ПЕРІОДАХ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

2.1. Зміни функціонального навантаження порядку слів

Як наслідок зникнення флексій у середньо англійській (СА) період відбувається зміна функціонального навантаження порядку слів. Оскільки слово не оформлене граматично, його відношення до інших слів передається за допомогою аналітичних засобів, а саме за допомогою прийменників та порядку слів [22, с. 44].

Таким чином, порядок слів стає одним із провідних засобів передачі синтаксичних відносин. Морфологічні зміни, такі як зникнення флексій, заторкнули й сферу синтаксису та його структурних одиниць – речення та словосполучення [6; 15; 19].

Якщо у давньоанглійській переважав прямий порядок слів групи П-Пр, то в середньоанглійській прямий порядок слів встановлюється в групі П-Пр-Д, а також у атрибутивній групі (Оз-Ім)

У випадках, де відносини передаються лише порядком слів, створюється фіксоване розташування елементів.

Там, де синтаксичні відносини мають інше оформлення (залишки давального відмінка у разі прийменникового сполучення), можлива деяка свобода розташування членів речення:

To London they wende.

Вони пішли до Лондону.

Традиційно зберігається зворотний порядок слів після деяких прислівників місця та часу:

Thanne longen hy to leven ...

Тоді прагнуть вони вирушити ...

До кінця середньоанглійського періоду зберігається, хоч і рідко використовується, синтетичний порядок слів:

She hir freondscip him graunted.

Вона подарувала йому свою дружбу.

Нетиповий синтетичний порядок слів у СА виступає як девіація від основної моделі П-Пр-Д [22, с. 44]. При цьому роль розташування слова у реченні зростає: безпосередньо переддієслівне розташування асоціюється з функцією підмета; позиція після дієслова – функцією додатка.

Девіація від основної моделі зазвичай пояснюється постановкою обставини, рідше додатка, на перше місце в реченні.

Синтаксична значущість порядку слів збільшується в ранній новоанглійській (РНА) період. У цей час відбувається закріплення жорсткого порядку слів у всіх комунікативних типах двоскладового речення – розповідальних, питальних, окличних [41, с. 142].

Прямий порядок слів у розповідальному реченні є нормативним для РНА, але девіації від нього ще досить значні. Ці девіації можуть бути двох типів [13, с. 81]:

- інверсійне розташування головних членів речення;
- зворотний порядок проходження провідного та залежного членів словосполучення.

Інверсійне розташування головних членів речення в РНА мало місце в таких випадках:

- темпоральний або локативний прислівник стояв у першій позиції у реченні:

Hereunto comes she to him.

Now shalt thou be mooved.

Тут інверсія не обов'язкова, найчастіше вона виявляється при певному типі підмета, а саме

- після прямого додатка у вигляді вказівних займенників *that, this*:

That did his cure.

This did I fear.

- після сполучникових прислівників:

Yet can he not but halp.

Then would thei heten him.

- після обмежувальних та негативних прислівників та сполучень:

Never came joye to my town.

Never had lady more watchful officers.

У подібних випадках інверсія може спостерігатися і в сучасній мові. Сучасний вжиток має відмінності, що полягають в тому, що в РНА найчастіше виступає загальна дієслівна інверсія, тому що дієслово *to do* як допоміжне остаточно закріпилося в реченнях з інверсією значно пізніше [19; 27; 29].

Only now did she understand what had happened to her him.

Not a word did she utter.

Щодо другорядних членів речення, то протягом РНА періоду зустрічаються такі девіації від жорсткого порядку слів:

Позиція означення+означуване:

- присвійний займенник займає місце після прикметника:

good my companion;

- дистантне розташування постпозитивного означення з прийменником:

Can yow shew me, of gentleman, where his hound is.

Позиція присудок+доповнення:

- прономінальний додаток після підмета перед присудком:

I me recommend right humbly unto your good grace;

- прономінальний додаток після післялогу:

I bad them take away you.

Позиція присудок-обставина.

Прислівники типу *ever, never, just, always* тощо вже в РНА період розташовуються в основному між компонентами аналітичної дієслівної форми, проте можливі й випадки девіації від цього порядку слідкування:

It's not only the worst that ever you imagined.

Слід зазначити, що пізніше отримали фіксовану позицію члени речення, представлені займенниками і найдавнішими прислівниками.

Щодо порядку слів у питальних речень, то в середньоанглійський період істотних змін у побудові запитань немає. Можна відзначити тільки збільшення випадків часткової інверсії в обох типах запитань, пов'язане зі збільшенням кількості аналітичних форм дієслова [13, с. 79].

Важливі зміни в побудові питальних речень відбуваються в РНА період [41, с. 189]. Ці зміни пов'язані із встановленням жорстокого порядку слів у позиції «дієслово + додаток». На початку РНА періоду порядок слів стає одним із основних засобів передачі синтаксичних відносин. На той час дієслівно-об'єктні відносини передаються вже за допомогою певного порядку слів: додаток (безприйменниковий) займає контактну післядієслівну позицію. Саме ця позиція стає основною синтаксичною ознакою безприйменникового додатка. Тим часом у питаннях ця позиційна характеристика не була

представлена, оскільки у ряді випадків між присудком і безприйменниковим додатком виявлявся підмет. Це перешкоджало чіткості розуміння такого роду речень.

Щоправда, нечіткість виникала лише в разі повної інверсії, тобто коли присудок повністю пересувався на першу позицію в реченні.

Загальне та спеціальне питання з формою дієслова в неозначеному минулому та теперішньому часі будуються з повною інверсією:

Call you?

What see I here?

Проте протягом раннього нового періоду починають вживатися аналітичні форми з допоміжними дієсловами *do* і *did*.

Окремі випадки запитальних речень з *do* (*did*) зареєстровані на початку РНА періоду, коли існувала тенденція до вирівнювання формоутворення дієслова за аналітичним типом.

Аналітичні форми з *do* (*did*) до кінця періоду вже стають постійними у спеціальних питаннях:

Why did you not reprimand him?

Цікаво відзначити, що у В. Шекспіра навіть поруч зустрічаються спеціальні питання з *do* і без нього [16; 37]:

How like you this play?

What doe you call this play?

У загальному питанні давній тип побудови (з інверсією) зберігається дещо довше. Ще дуже довго з окремими дієсловами виступає повна інверсія:

Seemed he a good boy?

Know you the speaker?

Загальне питання в його традиційному вигляді встановлюється значно пізніше.

2.2. Розвиток типів простого речення

У даному підрозділі буде здійснена спроба прослідкувати зміни, що мали місце в типах речень у СА та РНА.

Односкладні речення

Починаючи з середньоанглійського періоду односкладні особово-об'єктні речення типу *mē ħynkeĥ* вже переходять у двоскладовий тип: вони отримують підмет у вигляді займенника *hit (it)*. Таким чином, щодо оформлення підмета вони примикають до групи безособових речень [13, с. 79]:

Hit me of-ħinĥ...

Мені здається...

Найчастіше *hit (it)* має попереднє значення: воно вводить наступне підрядне речення чи інфінітивний зворот.

Частина нових речень зберігає форму безособового двоскладового речення й у ранній новий період. Однак часто, поряд з безособовими побудовами, ці дієслова можуть утворювати і речення з особовим типом:

I like it.

У літературі того часу можна зустріти ще обидва типи побудови [16; 37]:

it liketh me,

I like it.

Проте до кінця XVII століття перемагають особові конструкції. Багато дієслів цього типу зникли з мови, замість них почали вживатися однокореневі прикметники [32; 34].

У середньоанглійський період модель односкладових дієслівних речень поповнюється новим структурно-семантичним типом: в основі цих речень

лежить пасивна форма дієслова, що виступає самостійно і має неозначено особове значення:

was cried loude

голосно кричали.

У таких реченнях діяч не зазначений і мислиться як невизначений. Обов'язковим членом тут виступає обставина способу дії. Речення цього починають широко функціонувати з кінця середньоанглійського періоду, коли займенник *that* вже зник, а займенник *one* ще не набув неозначеного значення.

Неозначено-особові односкладові речення як особливий структурний тип зникають лише XVII столітті. Протягом деякого часу спостерігається функціональний паралелізм двоскладового та односкладового типів речень з неозначено особовим значенням [16; 18].

Наказові речення

Стан наказових речень у СА та у РНА доводить, що вони є єдиним типом дієслівних речень, що зберіг із давньоанглійської до сучасного періоду односкладову структуру. Зміни, що відбувалися у сфері наказових речень, носили в основному морфологічний характер і були пов'язані з розвитком форми наказового способу.

У середньоанглійській мові відбувається диференціація форм наказового способу по особах. З'являються форми звернення до третьої особи однини та до першої особи множини. Таким чином, розширюється функціонування моделі наказових речень [24; 40]. Як і раніше у складі наказового речення може бути звертання у формі займенника другої особи:

ne lete ge nenne mon writen

не дозволяйте нікому писати;

ne make ge this mon helpen

не заставляйте допомагати цій людині.

Заперечні речення

Двоскладові речення могли бути представлені трьома структурно-комунікативними типами: розповідним, запитальним й окличним.

Розповідні двоскладові речення, як відомо, поділяються на два підтипи: стверджувальні (позитивні) та заперечні (негативні). Заперечний структурно-комунікативний тип речень (негативні речення) є цікавим з точки зору розвитку [22, с. 70].

Певні зміни способів вираження дієслівного заперечення мали місце в СА та РНА. Головним засобом заперечення була негативна частка *ne*, яка передувала певному слову. Передуючи дієсловам (таким як, *beon (wesan), habban, willan, witan*), вона легко зливалася з ними:

ne + wæs > næs;

ne + wæron > næron;

ne + hadde > nadde;

ne + haĥ > naĥ;

ne + wille > nile;

ne + wolde > nolde;

ne + wiste > niste.

Nān hælize naĥ...

Жоден святий не має...

Так само легко *ne* приєднується й до займенників і прислівників:

ne + ān > nān;

ne + æfre > næfre;

ne + æniz > næniz;

ne + ezĥer > nezĥez;

ne + ā > nā.

У ДА як еквіваленти деяких негативних займенників використовуються словосполучення, що складаються з негативного займенника *nān* чи *nāniz* з іменниками *man*, *hing*:

nān man,

nān hing,

nāniz man,

nāniz hing.

З найдавніших часів у ДА спостерігалася тенденція до посилення дієслівної негативної частки *ne* за допомогою іншої негативної частки, що приводило до видимості подвійного заперечення [27; 41]. Найчастіше поряд з *ne* виступала підсилювальна частка *na* (*no*), що виникла з відповідного прислівника:

ne henceseaḥ no hwaet ...

не думають, що...

Потім з'являється інша підсилювальна від'ємна частка *naht* з колишнього негативного займенника. Таким чином, створювалося додаткове заперечення у вигляді *ne ... naht (noht)*. Підсилювальні негативні частки приєднувалися до дієслова тоді, коли не малося інших негативних елементів, крім дієслова [13, с. 79].

Значні зміни щодо заперечення сталися в СА період [22, с. 45]. Вони спричинялися втратою колишньої основний негативної частки *ne*. Спочатку частка *ne* майже не вживалася як самостійна одиниця, виступала в парі з *noht (not)*. З чотирнадцятого століття у ролі негативної частки починає виступати *not*:

...whech thoughte not thanne...

... які тоді не думали...

Стара негативна частка *ne* й подвійне заперечення *ne... not* остаточно зникають до середини чотирнадцятого століття [16; 27].

Частка *ne* могла проте зустрічатися і в подальшому в препозиції до дієслова, але переважно вона розташовується після особової форми:

His joye I kan nozt felle.

She haz not sente thee.

Вже пізніше спостерігаються заперечні аналітичні форми дієслова:

Thou dost not trowe him.

He did not trowe you.

Дієслово *do* тоді прагнуло зайняти положення допоміжного в неозначеному теперішньому та минулому часах. Однак згодом воно фіксується в розповідних реченнях при запереченні до дієслова-присудка. Закріплення негативної аналітичної форми у Present і Past Indefinite пов'язано з вирівнюванням заперечних форм в аналітичному напрямі, а також з тяжінням до чітко представленого предикативного зв'язку [31; 34]. Ці форми остаточно закріплюються у мові до кінця сімнадцятого століття.

Пізніше з'являються стяжні форми *don't*, *haven't* та інші:

They don't rowe within the reach...

На початку СА полізаперечність у реченнях стає практично єдиним способом будови негативних висловів. Це можна бачити в різних текстах і висловах [37]:

No man ne schulde beon unhappu.

Жодна людина не повинна бути нещасною.

Розширюється група негативних займенників та прислівників, що виступають як негативні узагальнюючі члени речення. У середньоанглійській мові зареєстровані такі способи передачі негативного узагальнюючого члена:

non (no), næniz, nothinz, no wizht, non other, no (n) such, nobody, etc.;

no better, no lenzer, no weye, etc.

Поширеним у СА був тип заперечення, коли в реченні виступали принаймні два заперечні узагальнюючі члени: два негативні займенники або прислівники або негативні займенники і негативні прислівники. Однак навіть у часи поширеного вжитку полізаперечності в реченнях (перша половина середньоанглійського періоду) один із типів монозаперечної будови зберігається, хоча й зустрічається буквально в поодиноких випадках [22; 27]:

Non man labored sore.

Ніхто важко не працював.

Рання нова англійська стала новим етапом розвитку заперечних речень: на зміну переважно полізаперечної будови приходять монозаперечна будова, що стає нормативним явищем [22, с. 71].

Окличні речення

У давньоанглійській окличні речення за структурою не відрізнялися від розповідних. Вони характеризувалися лише зміною тону та емоційною насиченістю змісту [37]:

Dæt wæs zōd cyninz!

Це був добрий король!

З кінця СА і РНА з'являються окличні речення особливої структури, що починаються з *what (what a) або how*:

What a nice baker is she!

What a wys mon was he!

How much better is it to preven this!

Такі речення характеризувалися в СА і РНА інверсією головних членів. До кінця РНА періоду в окличних реченнях цього типу встановлюється прямий порядок слів.

2.3. Розвиток базових структур простого речення

Базові структури простого речення в СА і в РНА теж підлягли ряду змін. Розглянемо ці структури у деталях.

Базова структура П-Пр. Сказане у цій структурі виражається неперехідним (необ'єктним) дієсловом. Дієслова цієї групи в середній англійській період залишаються без змін і тому зміст структури в цей період не змінюється [18; 25]. У першому варіанті структури П-Пр (варіант з особовим підметом) зникають конструкції з медіальним значенням типу:

Gewāt him hā sē æhelinz.

Прийшла собі тоді ця благородна людина.

У другому варіанті (з безособовим підметом) остаточно закріплюється побудова з підметом, вираженим *it (hit)*. Безпідметова побудова характерна лише для деяких дієслів, серед яких найчастіше аж до кінця періоду виступає дієслово *befelen* 'траплятися' [13, с. 79].

Важливим у розвитку цієї структури було виділення інверсивної моделі з десемантизованим *ther* у початковій позиції:

Ther was a warrier ful worthy ...

Був воїн, дуже доблесний ...

У зв'язку з масовою транзитивацією (набуттям дієсловом перехідності) дієслів у РНА період і з розмежуванням дієслів на об'єктні і необ'єктні відбуваються наступні зміни.

- Деякі з колишніх необ'єктних дієслів стали об'єктними. Вони були спроможні вживатися як у структурі П-Пр, так і в структурі П-Пр-Д. Наприклад:

He ran to the nearest shop (П-Пр).

They ran the shop together (П-Пр-Д).

- Друга зміна призвела до розширення цієї структури: починаючи з РНА періоду частина дієслів набуває чіткої орієнтації на об'єкт, що виражається формально в тому, що об'єктні дієслова мають обов'язкову сполучуваність або з безприйменниковим додатком, або з прийменниковим (дієслова із закріпленими прийменниками) [26, с. 105-106].

- В інших випадках зв'язок з об'єктом виявився факультативним. Відповідно до цієї перебудови дієслівної системи стався і перерозподіл речень, побудованих за структурами П-Пр та П-Пр-Д: у ранній новий період до структури П-Пр стали відноситися всі речення, у яких дієслово не мало обов'язкової сполучуваності з прийменниковим додатком.

Розвиток простих речень англійської мови також показує, що одні синтаксичні конструкції давали одноразові зміни (наприклад, перехід іменного складного присудка, що передає пасивне значення, в аналітичну форму пасиву), інші були джерелом синтаксичних змін протягом тривалого часу.

Базова структура П-Пр із конструктивно-обумовленим розширенням була такою активною синтаксичною конструкцією. Протягом середньоанглійського і особливо раннього нового періодів вона була джерелом виникнення складного іменного присудка з різними дієсловами-зв'язками.

У той час існував постійний перехід певних речень з базовою структурою П-Пр у речення з базовою структурою П-Пр-Д.

Процес переходу предикативного означення до іменного складного присудка і повнозначного дієслова в дієслівну зв'язку проходив наступним чином. Неперехідне дієслово широкої семантики поступово втрачає своє значення, починає означати не конкретну дію, а лише форму існування ознаки (стану). Одночасно смисловий центр переміщається на колишнє предикативне означення [31]. Відбувається тісне лексичне і граматичне об'єднання лексично нівельованого дієслова (зв'язки) і іменного члена

(предикативу), що несе основне лексичне навантаження. Це призводить до утворення єдиного члена речення – іменного складного присудка.

Такий синтаксичний і семантичний зсув можна простежити на прикладах речень з дієсловом *to go*. У давньоанглійській це дієслово може виступати тільки в структурі П-Пр з предикативним означенням [26; 32]:

Fēond treddode, ēode yrre-mōd.

Ворог наближався, йшов гнівний духом.

Середньоанглійські приклади показують тісніший зв'язок між присудком і предикативним означенням:

And the custom there is such, that men and women gon alle naked.

І звичай там такий, що чоловіки та жінки ходять голі.

В ранній новоанглійській мові відбувається остаточне об'єднання дієслова і прикметника у складі іменного складного присудка:

They go childles.

У них немає дітей.

Це речення побудоване за базовою структурою П-Пр-Д.

Тож, базова структура П-Пр є постійним джерелом поповнення структури П-Пр-Д завдяки розвитку синтаксичної здатності необ'єктних дієслів переходити у розряд дієслів-зв'язок.

У зв'язку зі зміною змісту та способів оформлення дієслівно-об'єктних відносин модель П-Пр-Д, починаючи із СА, будується на основі об'єктних дієслів. Додаток тут може бути безприйменниковим або прийменниковим (що виступає після дієслів із закріпленими прийменниками). Можливий варіант з двома додатками. Розглянемо докладніше зміни, що відбулися у кожному із трьох варіантів цієї структури.

- У середньо-англійський період значно розширюється функціонування структури з безприйменниковим додатком, бо збільшується коло дієслів, що

поєднуються з ним. Оскільки флексія зникає, колишній непрямий додаток може злитися з колишнім прямим [22, с. 44].

- Важливим моментом є поява в середньоанглійській період речень з безособовим додатком. Поповнення моделі у цьому напрямі відбувається за рахунок зміни давньоанглійських особово-об'єктних односкладових речень типу *mē ĥunseĥ* «мені здається». Речення цього типу перебудовуються в середньоанглійській період за структурою П-Пр-Д: *hit liketh me*.

- У ранній новоанглійській з'являються сталі граматизовані сполучення типу *to have a look, to take offence* як прояв зближення членів дієслівно-об'єктних комбінацій.

Дана базова структура поповнюється в РНА період за рахунок низки колишніх неперехідних (необ'єктних) дієслів, які набувають об'єктної співвіднесеності, тобто набувають перехідного значення.

Перетворення структури П-Пр-Д з конструктивно-обумовленим розширенням призводить частково до міжмодельних змін [24; 27]. Тут слід розрізняти два випадки. Коли присудок було виражено дієсловом *habban*, а об'єктно-предикативний член дієприкметником П перехідного дієслова, сталося об'єднання цих двох членів, в результаті чого з колишнього синтаксичного поєднання виникла аналітична форма дієслова– Perfect. Таким чином зникла конструкція з розширенням, з'явився варіант структури з безприйменниковим додатком:

For every man, save thou, hath told his tale.

Бо всі, крім тебе, розповіли свої історії.

Не слід, однак, думати, що конструкція з *habban* та об'єктно-предикативним членом, вираженим дієприкметником П, не збереглася. Вона вживається тоді, коли відомий виробник дії, вираженої

дієприкметником II, тобто вона набуває пасивного значення у широкому сенсі цього слова:

I had my room papered.

He had his piano tuned.

Принципово інший розвиток спостерігається у тому випадку, коли додаток у структурі II-Пр-Д з конструктивно-обумовленим розширенням виражений зворотним займенником. У цьому випадку починаючи з середньоанглійської зворотний займенник міг легко випадати. В результаті дієслово втрачало здатність поєднуватися з безприйменниковим додатком і ставало неперехідним (необ'єктним). Такий розвиток зворотних конструкцій у середньоанглійській і особливо ранній новоанглійській мові пояснюється їх формальною і семантичною нестійкістю [16, с. 161]. Після випадання зворотного займенника дієслово об'єднувалося з колишнім предикативним означенням до додатка в один член речення – іменний складний присудок. Результатом цього перетворення була поява речень, побудованих за базовою структурою II-Пр-Д.

Описувана конструкція зі зворотним займенником є синтаксично активною: вона дає нові утворення протягом СА та РНА.

Розглянемо кілька прикладів, що ілюструють описаний вище процес.

Давньоанглійське дієслово *healdan* має перехідне значення і вживається в структурі II=Пр-Д:

Stream healt h̄one norh̄ende.

Річка омиває північну сторону.

У середньоанглійській воно з'являється зі зворотним займенником з конструктивно-обумовленим розширенням:

... halt him stille ...

... поводилося тихо...

У РНА дієслово *to hold* втрачає сполучуваність зі зворотним займенником і набуває значення дієслова-зв'язки:

What I say holds good of them.

Подібний шлях розвитку пройшло дієслово *to feel*. Давньоанглійське дієслово *felan* має тільки перехідне значення:

Grēte feblesse he fælde.

Він відчув велику слабкість.

У середньо англійський період з'являється зворотне значення:

He fælde him iwundet.

У РНА зворотний займенник починає відчуватися як зайвий і відкидається, а дієслово набуває неперехідного значення:

He felt so strange and nervous.

З приводу розвитку у перехідних дієслів, що виступають у ролі присудка з рефлексивним змістом неперехідного значення слід зауважити, що в дуже багатьох випадках дієслово, уживане інтранзитивно, є старим рефлексивним дієсловом [21; 26; 31]. Зміна конструкції могла йти двома шляхами. У більш старі періоди мови звичайний особовий займенник вживався у зворотному значенні, але *me* в *I rest me* могло легко розумітися як давальний відмінок і тому було відкинуто як дійсно зайве. З іншого боку, після того як почали повсюдно вживатися займенники з *self*, зворотний займенник в *I dress myself* міг бути прийнятий за емфатичний займенник в ролі додатка до підмета (оскільки різниця в наголосі не завжди суворо дотримувалася) і тому легко міг здаватися зайвим. Спостерігається тенденція відкидати обтяжливий займенник з *self*, коли виключаються неясності змісту. Часто вказують на загальну причину, що викликала

можливість такої зміни: при зміні системи перехідності-неперехідності англійського дієслова рефлексивні займенники дійсно стали зайвими, так як і без них дію, висловлену дієсловом, було співвіднесено з суб'єктом [18; 35]. Навіть у тому випадку, коли в сучасній англійській мові зберігся зворотний займенник, він є зайвим у ряді випадків, так як дієслово за своєю семантикою інтранзитивне. Наприклад:

Did you enjoy yourself in Alabama?

Зміст другого варіанта тричленної структури П-ПрД міняється у зв'язку зі переформуванням семантико-морфологічної категорії перехідності/неперехідності, яка існувала в давньоанглійській мові. На початку середньоанглійського періоду до цього варіанту слід віднести всі речення, що містять дієслівно-об'єктні поєднання з прийменниковим додатком:

He sent on the bischop of York.

Він послав за єпископом йоркським.

При загальній нечіткості відносин між дієсловом, з однієї сторони, і прийменниковим або безприйменниковим додатком, з іншого, цей варіант тричленної структури в СА має значну варіативність [6; 16]. Уточнення об'єктної орієнтації дієслова, що становить зміст процесу розвитку дієслівно-об'єктних відносин у СА та РНА періоди, призводить до зміни змісту структури. Частина дієслів виділяється із загальної маси неперехідних дієслів та отримує постійну співвіднесеність з об'єктом, що виражається формально за допомогою закріплених для таких випадків прийменників.

Таким чином відбувається виділення групи дієслів, які завдяки своїй постійній співвіднесеності з об'єктом можуть бути віднесені в одну групу з перехідними дієсловами. На зміну поділу дієслів на перехідні та

неперехідні приходять розподіл їх на об'єктні та необ'єктні. Отже, у РНА період до другого варіанта тричленної структури відносяться лише речення, побудовані на основі дієслів із закріпленими прийменниками.

Значної зміни зазнав і третій варіант структури П-Пр-Д – П-Пр-Д-Д. Тут, щоправда, зміни не призводять до перетворення самої структури, проте її зміст змінюється.

Зникнення відмінкових флексій імені та руйнація дієслівного курування призводять до того, що з середньоанглійського періоду ця модель обмежується лише двома типами: поєднанням двох безприйменникових (прямих) додатків і поєднанням двох безприйменникових, прямого і непрямого, додатків [16, с. 163].

Безприйменниковий додаток, починаючи з середньоанглійського періоду, поділяється на два види залежно від семантики:

- непряий, що позначає особу, на користь якої провадиться дія (колишній давальний відмінок);
- прямиий, що позначає особу або предмет, на які переходить дія, виражена дієсловом. Нприклад:

They give us heuene wele.

Her gain she gives the cursed bawd.

Коли (у поодиноких випадках) обидва додатки означали особу, то вони розмежовувалися за порядком слідування: першим стояв непряий, а другим – прямиий:

... to restore this man his house...

... повернути цій людині його будинок.

У випадку, коли обидва додатки були виражені займенниками, в середньоанглійській спостерігалася тенденція поміщати безпосередньо після дієслова непрямий додаток, а потім прямий:

... and deliver him them ...

... і вручить йому їх ...

Використання непрямого додатка з прийменником *to* зустрічається з початку середньоанглійського періоду, але в поодиноких випадках:

... to him they gaf food...

... вони дали йому їжу...

У чотирнадцятому столітті з'являється яскраво виражена тенденція оформляти непрямий додаток за допомогою прийменника *to*, вирівнявши його, таким чином, з іншими випадками прийменникового додатка [41, с. 142]. Проте, повний перехід у прийменниковий додаток не здійснився, і конструкція з прямим та непрямим додатком закріплюється як позиційно обумовлена. Наприклад:

He gave me a cake.

He gave the cake to me.

До структури з двома додатками можуть входити і два безприймникових прямих додатка. І в СА, і в РНА група дієслів, які приймають два безприймникові прямі додатки, досить велика і семантично неоднорідна. Сюди входять такі дієслова, як *ask*, *teach*, *envy*:

Ic ask thee a question.

They mei techen sum lutel maiden to cook.

Порядок слідування прямих додатків визначається їх змістом: додаток особи передує додатку не-особи.

Базова структура П-Пр-Пч найбільш схильна до міжмодельних змін. Причому ці зміни мають двосторонню спрямованість: одні призводять до зміни змісту та звуження функціонування структури, інші, не змінюючи її змісту, поповнюють її новими синтаксичними одиницями – зв'язковими дієсловами.

Процеси, що призводили до поповнення цієї структури, стосувалися моделей із конструктивно-обумовленим розширенням [27; 32; 35]. Як було сказано, зазначені конструкції є синтаксично активними, оскільки вони самі не зникають, а є постійним джерелом поповнення структури П-Пр-Пч.

Давньоанглійська структура П-Пр-Пч при переході до середньоанглійської стає за змістом значно одноріднішою. Одночасно звужується її функціонування. У першу чергу ці зміни пов'язані з переходом ряду синтаксичних форм у морфологічні: перехід деяких типів іменного складного присудка в аналітичні форми дієслова.

Давньоанглійська форма іменного складного присудка з дієсловом *to be* і дієприкметником II від перехідного дієслова перетворюється на аналітичну форму пасиву [41, с. 139]. Після цього перетворення у складі структури залишаються лише сполучення *to be* + дієприкметник II, що виражають стан.

Колишня форма іменного складного присудка з дієсловом *bēon* (*wesan*) і дієприкметником II від неперехідних дієслів дає аналітичну форму дієслова Perfect. При цьому сам тип сполучуваності зникає, тому що в більшості випадків ці дієслова починають поєднуватися з *have* для утворення перфектної форми. Виняток становлять лише деякі дієслова руху (переважно *go*, *come*). Однак і в цьому випадку ми маємо справу вже з єдиною аналітичною формою, а не з іменним складним присудком [6; 19].

Таким чином, з'являється форма складного іменного присудка (*to be* + віддієслівний іменник із прийменником):

He was on huntinze.

На початку РНА періоду така форма перетворюється на аналітичну форму дієслова Continuous.

Так, зникає значення тривалості значень, властивих іменному складному присудку в ДА [18; 25]. У РНА складний іменний присудок передає лише значення ознаковості або стану, які відносяться до суб'єкта висловлення.

2.4. Комплекс завдань до вичення англійського речення в історичному аспекті

Метою даного комплексу завдань є дати базу тим, хто навчається, для аналізу та тлумачення особливостей англійського синтаксису (простого речення зокрема) в аспекті його розвитку. Комплекс розроблений для факультативу з англійської мови у профільній школі. Він складається із завдань для обговорення теоретичних питань та вправ для практичного опрацювання.

Просте речення у давній англійській період (ДА)

I. Дайте відповіді на запитання:

1. Англійська мова давнього періоду була синтетичною чи аналітичною?
2. Що вам відомо про порядок слів у ДА?
3. Які були базові структури простого речення у ДА?
4. Які типи давньоанглійських речень вам відомі?
5. Що таке структурно-комунікативний тип речення?

II. Прочитайте уривки з давніх англійських текстів [16; 37]. Проаналізуйте їх моделі та типи.

a) Enzle and Seaxe ūpp becōmon
 over brāde brimu, Brytene sōhton,
 wlance wizsmiḥas Wealas overcōmon,
 eorlas arhwate eard bezēaton.
 (from Anglo-Saxon Chronicle)

b) Oft sceaþena ērēatum,
 mǣgþum, egsode.
 Syððan fēasceaft,
 þæs frōfre gebād,
 wēox wolcnum, weorðmyndum.
 oðþæt æghwylc þāra ymsittendra,
 Þæt wæs gōd!
 (from Beowulf).

III. Перекладіть давньоанглійські речення на сучасну англійську мову.
 Порівняйте їх структуру.

1. Hī hæfdon ḥa hēora stemn zesetenne ond hiora mete zenotundne; ond wæs sē cynz on fære.

2. Hæfde cyning his fierd on tū tōnumen.

3. Þær wæs micel wæl zeslæzen on zehwæḥre hond.

4. Hæleḥ langode hwonne hīe of nearwe stæppan mōsten.

5. Da cwōm ḥær micel snāw.

6. Wedercandel swearc, windas wēoxan.

7. Fōr ne wāren nǣfre nan men swā pīned.

8. ḥæt is ḥat nān man don oḥere.

9. Ic ne hyrde ḥon cymlicor cēol zehlandenne heāḥgestreonum.

10. Hine ḥyrste hwylum and hwylum hingrode.

11. He fæznode his tōcymes.

12. Hīz hine acsodon zǣ bigspell.

Просте речення в середньому та ранньому новому періодах англійської мови (СА, РНА)

I. Дайте відповіді на запитання:

1. Які зміни мали місце у синтаксисі СА та РНА?
2. Які зміни заторкнули просте речення у ці періоди?
3. Які намітилися тенденції у розвитку порядку слів?
4. Як змінилися односкладові речення?
5. Як розвивалися наказові речення?
6. Які відбулися зміни у вислові заперечення?
7. Що вам відомо про розвиток питального речення?

II. Прочитайте уривки з англійських текстів (СА та РНА) [16; 37].

Проаналізуйте зміни в їх моделях та типах.

a) Now ys Yngland alle in fyht,
Mochte peple of consyens lyht,
Many knyghtes, and lytyl of might,
Many lawys, and lytyl right;

(from On the Times).

б) Hou ich wille h̄et ye y-wyte
Hou it is y-went h̄et h̄is boc is y-write
Mid Engliss of Kent.

(from Ayenbyte of Inwyt)

в) But rowit always until ane
Stemmand always apon h̄e fyre...

And went to land but mair delay ...

(from Bruce).

III. Які особливості та зміни в англійському синтаксисі (CA, PNA) ілюструють подані нижче речення.

Is ask thee a question.

They give us heuene wele.

They mei techen sum lutel maiden to cook.

How likes you this book?

Whereupon do you look?

Висновки до розділу 2

Аналіз змін у системі простих речень у середній та ранній новоанглійській періоди приводить до таких висновків:

Основна лінія розвитку простих речень пов'язана зі зростанням аналітичних тенденцій в англійській мові. Це виявилось у створенні аналітичних дієслівних форм і фразеологічних єдностей із колишніх вільних сполучень, у тіснішому поєднанні членів речення навколо предикативного ядра, у розвитку складних членів речення, а також у розширенні функціонування відокремлених та невідокремлених оборотів із неособовими формами дієслова.

Першим кроком на шляху цього розвитку було руйнування флексій, яке здійснилося переважно вже в середньоанглійській період. Ця морфологічна зміна відразу ж позначилася й на сфері синтаксису. Значно зменшилася роль узгодження та керування як засобів передачі синтаксичних відносин. На перший план висунулися нові способи вираження цих відносин: примикання, порядок слів, прийменниковий зв'язок.

Якщо в середньоанглійському періоді лише намітилися основні риси майбутнього аналітизму англійських речень, то в ранньому новоанглійському періоді ці риси отримали розвиток і призвели до створення сучасної системи простих речень, як розповідних, так і питальних.

Зміни у середній та ранній новий періоди англійської мови заторкують і певні типи речень. Так, неозначено-особові речення поповнилися новим структурно-семантичним типом, в основі яких лежало дієслово в пасиві. У заперечних речень намітилася тенденція до мононегативності, до використання одного заперечення, тенденція, яка устоялася лише у ранньому новому періоді. У даний період мало місце розрізнення двох типів заперечення – предикативного та непередикативного. Це привело до змін змісту заперечних речень, коли їх граматичною ознакою стала наявність заперечного займенника або прислівника, а наявність заперечення у предикативного комплексу. Заперечення, таким чином, могло бути як у складі підмета, так і в складі присудка.

Базові структури речень теж підлягали змінам. Базова структура П-Пр (підмет-присудок) не зазнала радикальних змін, але дещо розширилася. Структура П-Пр могла переходити у структуру П-Пр-Пч (підмет-присудок-предикативний член), коли предикативне означення переходило у предикативний член іменного складного присудка. Базова структура П-Пр-Д (підмет-присудок-додаток) містила як прямі додатки, так і непрямі, з прийменникам та без них. У середній період поширилось функціонування структур з безприйменниковим додатком. Варіант структури з двома додатками визначався широкою варіативністю. Структура з предикативним членом найбільше підлягала міжструктурним змінам. Коли змінювався тип присудка, змінювалася і базова структура, і речення могли переходити зі структури П-Пр до структури П-Пр-Д.

Розроблений комплекс завдань до вивчення теми досліджуваної у роботі теми призначений для застосування на факультативах з англійської мови у профільній школі.

ВИСНОВОК

Розгляд мовних явищ із позицій діяхронії допомагає зрозуміти їх внутрішню сутність, прослідкувати всі ті зміни, що привели до сучасного стану мови.

Синтаксис мови, як відомо, утворюється системою граматичних категорій словесних позицій та словесних конструкцій. Кожна синтаксична категорія має властиве їй граматичне значення, більш узагальнене, ніж значення морфологічне. Проблема структури речення – це проблема граматичних категорій словесних позицій в ньому.

Просте речення володіє категоріями об'єктивної модальності й синтаксичного часу та відповідної системи засобів їх вираження. Ці категорії утворюють нерозривну єдність – категорію предикативності, котра присутня у кожному реченні і є його головною граматичною ознакою. Іншою важливою ознакою речення, на відміну від словосполучення, є комунікативність. Всі ці ознаки, або категорії, тісно пов'язані. Вспуваючи в процес комунікації з іншими мовцями ми повідомляємо про якусь подію, до якої висловлюємо своє відношення. І, коли ми про щось говоримо, ми усвідомлюємо, що воно існує в часі.

Багато питань у галузі синтаксису ще залишаються відкритими і чекають на подальший розгляд. Це проблеми відношень між синтаксичними позиціями, парадигми речень, аспекти конструктивного та комунікативного синтаксису, методи досліджень, семантика та прагматика речення, проблема другорядних членів речення та їх виокремлення тощо. Такі дослідження можуть проводитися як з позицій розвитку (діяхронії), так з позицій статичності (синхронії).

Розуміння законів розвитку мови взагалі сприятиме осмисленому ставленню до неї, формуванню теоретичної бази для практичного аналізу, а

також розвитку та розширенню мовного кругозору, мовних компетенцій тих, хто навчається.

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

ДА – давня англійська мова

СА – середньоанглійська мова

РНА – рання нова англійська мова

Ім – іменник

Д – додаток

Оз – означення

О – обставина

П – підмет

Пр – присудок

Пч – предикативний член

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бевзенко С.П. Історія українського мовознавства : підручник. К. : Вища школа, 1991. 231 с.
2. Вихованець І.Р. Граматика української мови (Синтаксис) : підручник. К. : Либідь, 1993. 368 с.
3. Загнітко А. Словник сучасної лінгвістики : поняття і терміни. Т. 1. Д. : ДНУ, 2012. 402 с.
4. Загнітко А. Словник сучасної лінгвістики : поняття і терміни. Т. 2. Д. : ДНУ, 2012. 350 с.
5. Загнітко А. Словник сучасної лінгвістики : поняття і терміни. Т. 3. Д. : ДНУ, 2012. 426 с.
6. Євченко В.В. Історія англійської мови : посібник. Вінниця: Нова книга, 2016. 408 с.
7. Костюченко Ю.П. Історія англійської мови : підручник. К.: Вища школа, 1963. 426 с.
8. Кочерган М. П. Загальне мовознавство : підручник. К. : Видавничий центр «Академія», 2003. 464 с.
9. Сосюр Ф. де. Курс загальної лінгвістики. К. : Основи, 1998. 324 с.
10. Семчинський С.В. Загальне мовознавство : підручник. К. : Вища школа, 1996. 328с.
11. Сучасний англо-український та українсько-англійський словник / за ред. М.Зубкова. Х. : ВД «Школа», 2011. 752 с.
12. Сучасний тлумачний словник української мови / За ред. В.В.Дубічинського. Х. : ВД «Школа», 2007. 832 с.
13. Хаймович Б.С. Стислий курс історії англійської мови : підручник. К. : Вища школа, 1975. 100 с.
14. Харитонов І.К. Теоретична граматика сучасної англійської мови : підручник. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2007. 160 с.

15. Янков А. Англо-саксонський період розвитку англійської мови : монографія. К. : КНТ, 2018. 224 с.
16. Barber Ch. The English language: a historical introduction : manual. Cambridge : Cambridge University Press, 1994. 299 p.
17. Barnhart C.L. The Second Barnhart Dictionary of New English / C.L. Barnhart, S.Steinmetz, R.K.Barnhart. NY : Prentice Hall Press, 1980. 612 p.
18. Baugh A.C. A History of the English Language : manual. London : Routledge, 2002. 447 p.
19. Bregg M. The Adventure of English. The biography of a Language : monograph. NY: Arcade Publishing, 2011. 322 p.
20. The Cambridge History of the English Language. Vol. 1- 6. Cambridge: Cambridge University Press, 2005-2008.
21. Celce-Murcia M. The grammar book : An ESL/EFL teachers course. Boston: Heinle & Heinle, 1999. 854 p.
22. Crystal D. Encyclopedia of the English Language. Cambridge: Cambridge University Press, 1997. 490 p.
23. Ganetska L. Lexi-Maker. Part 1 : manual / Liudmila Ganetska. K. : Lenvit, 2004. 96 p.
24. Gethin H. Grammar in Context. Proficiency Level English. London : Collins ELT London & Glasgow, 1983. 163 p.
25. History of English. ewikiuk.top/wiki/History_of_English
26. Kharytonov I.K. Theoretical English Grammar. Ternopil : Bogdan, 2007. 160 p.
27. Hogg R. A History of the English Language : manual, D.Denison. Cambridge: Cambridge University Press, 2006. 495 p.
28. Hornby A. S. The Advanced Learner's Dictionary of Current English. Oxford : Oxford University Press, 1982. 842 p.
29. Lyons J. Introduction to theoretical Linguistics : monograph. Cambridge : Cambridge University Press, 1966. 371 p.

30. Matthews P. *The Concise Oxford Dictionary of Linguistics*. Oxford : Oxford University Press, 1997. 410 p.
31. Morochovskaya E.J. *Fundamentals of English Grammar. Theory and practice*. K.: Vischa Shkola, 1993. 459 p.
32. Murphy R. *English Grammar in Use : a self-study reference and practice book for intermediate students*. Cambridge: Cambridge University Press, 2001. 328 p.
33. Murray J. A. *The Oxford English Dictionary*. Oxford : Oxford University Press, 1963. 764 p.
34. Palmer F.R. *Grammar (Language & Linguistics Series)*. London : Penguin, 1971. 210 p.
35. Rayevska N.M. *Modern English Grammar : manual*. K. : Vischa Shkola, 1976. 304 p.
36. Safire W. *On Language : monograph*. New York : Times Books, 1980. 331p.
37. Schuka E.K. *A Reader in the History of English : manual*. K., 2007. 160 p.
38. Starikova O.M. *Seminars in Theoretical Grammar : manual*. K.: Vischa Shkola, 1984. 184 p.
39. *A Supplement to Webster's Third New International Dictionary / Ed. by D.Guralnik*. Springfield : Merriam, 1976. 220 p.
40. Thomson A.J. *Practical English Grammar : manual*. Oxford : Oxford University Press, 1997. 383 p.
41. Verba L. *History of the English Language : manual*. Vinnytsa : Nova Knyha, 2012. 296 p.
42. *Webster's Encyclopedic Unabridged Dictionary of the English Language*. New York : Portland House, 1989. 2078 p.
43. *Webster's New World Dictionary / Ed. by D.Guralnik*. NY : Prentice Hall Press, 1986. 1692 p.